

Anna Błasiak
ORCID: 0000-0002-0824-2640
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Dziecko jako Inny źródłem tożsamości matki. (Nie)widoczna historia biograficznego uczenia się

The Child as the Other as the Source of Mother's
Identity: The (In)visible History of Biographical
Learning

ABSTRACT

This article is a review based on the existing literature. Its aim is to demonstrate that the Other—the child—co-creates the mother's identity. The article argues that the child, as the Other, serves as one of the key points of reference in the process of constructing and reconstructing the mother's identity, since personal relationships and bonds with the Other lie at the root of identity itself. For the mother, the relationship with her child is the foundation of her motherhood, which is not merely a space for care and the fulfillment of socially defined roles, but also a realm of intense biographical experience. Through biographical learning, the mother acquires knowledge about herself and the world by interpreting her own life experiences and incorporating them into her biographical narrative. The analysis indicates that a mother's identity is not a state achieved once and for all, but an individual process constantly shaped through a dialogical relationship with the child, who is not only a participant in everyday family life but also a significant Other.

KEYWORDS

child, the Other,
identity, mother,
motherhood,
biographical learning,
relationality

SŁOWA KLUCZOWE

dziecko, Inny,
tożsamość, matka,
macierzyństwo,
biograficzne uczenie
się, relacyjność

SPI Vol. 29, 2026/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2026.3.008
Nadesłano: 8.07.2026
Zaakceptowano 22.07.2026

ABSTRAKT

Artykuł ma charakter przeglądowy, powstał z wykorzystaniem metody analizy literatury. Jego celem jest przedstawienie, że Inny – dziecko – współtworzy tożsamość matki. W artykule uzasadniana jest teza, że dziecko jako Inny stanowi jeden z ważnych punktów odniesienia w procesie konstruowania i rekonstruowania tożsamości matki. U źródeł tożsamości leżą bowiem osobowe relacje i więzi z Innym. Dla matki relacja z dzieckiem jest podstawą jej macierzyństwa, które nie jest jedynie przestrzenią opieki i realizacji społecznie określonych ról, lecz także obszarem intensywnych doświadczeń biograficznych. Dzięki biograficznemu uczeniu się matka nabywa wiedzę o sobie i świecie poprzez interpretację własnych doświadczeń życiowych oraz ich włączanie do narracji biograficznej. Dokonane analizy wskazują, że tożsamość matki nie jest stanem osiągniętym raz na zawsze, lecz indywidualnym procesem, nieustannie kształtowanym w dialogicznej relacji z dzieckiem, które jest nie tylko uczestnikiem rodzinnej codzienności, ale również znaczącym Innym.

Wprowadzenie

Istotnym pojęciem, które podejmowane jest w licznych analizach dotyczących funkcjonowania człowieka i jego zakorzenienia społeczno-kulturowego, jest tożsamość. Wskazuje się, że jest to pojęcie trudne do jednoznacznego uchwycenia ze względu na liczne koncepcje i różnorodne definicje.

Monika Frąckowiak (2003: 63–64) dokonując naukowej refleksji nad tożsamością doszła do przekonania, że problem tego fenomenu występuje na gruncie wielu koncepcji i teorii. Nie ma zgodności, co do jednoznacznej definicji tego pojęcia ani w ramach poszczególnych dyscyplin, ani na swoistym teoretycznym metapoziomiu. Częściowo nadaje mu się znaczenie zbliżone do „osobowości”, „jaźni”, „koncepcji samego siebie” czy „ciągłości poczucia Ja”. Autorka, uwzględniając główne wątki podejmowane w ramach teoretycznych analiz nad tożsamością, wskazała, że tożsamość ujmowana jest jako konstrukt teoretyczny, względnie stała struktura, o istnieniu której możemy wnioskować na podstawie określonych cech widocznych w zachowaniach jednostek. Tożsamość posiada aspekt społeczny, czyli odniesienie do

kultury danego społeczeństwa oraz indywidualny, czyli subiektywne poczucie Ja. Wynika to z faktu, że jest ona kształtowana w cyklu życia człowieka poprzez jego społeczne i indywidualne doświadczenia.

Z kolei Henryka Kwiatkowska (2005: 63) podkreśliła, że tożsamość człowieka „wskazuje na to, co tożsame, i na to, co w nim różne, co zaświadcza, że jest inny od innych”. Dzięki świadomości siebie i autorefleksji człowiek ma szansę na łączenie w sobie samym tego, co podobne i różne, co niepowtarzalne i indywidualne, z tym, co grupowe i wspólne. Zaś u podstaw kształtowania się tożsamości leży świadomość poznawczej odrębności Ja–Inny. Ważnym elementem percepcji siebie jest drugi człowiek. Od Innego zależy tożsamość osobowa, dzięki Innemu człowiek dowiaduje się wiele o sobie, o tym, kim jest. Inny staje się też źródłem rozumienia siebie i Innego (Kwiatkowska 2005).

Wobec powyższych ustaleń, można wskazać, że u źródeł tożsamości leżą osobowe relacje i więzi z Innym. Dla matki relacja z dzieckiem jest podstawą jej macierzyństwa. Dziecko jest Innym, który stanowi pierwotne źródło redefinicji jej tożsamości i jednocześnie jest częścią tej tożsamości. Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób Inny/dziecko współtworzy tożsamość matki. Zaprezentowane poniżej rozstrzygnięcia były możliwe dzięki zastosowaniu metody analizy literatury.

Koncepcja Innego w kontekście relacyjnego charakteru tożsamości

Podstawową kategorią poznawczą dla dokonywanych tutaj eksploracji jest kategoria Innego, która stanowi jedno z kluczowych pojęć umożliwiających zrozumienie relacyjnego charakteru tożsamości.

Kategoria Innego zajmuje centralne miejsce w filozofii XX wieku, stanowiąc podstawę refleksji nad podmiotowością jako rzeczywistością relacyjną. Jednym z filozofów, który wniósł swój wkład do koncepcji postrzegania Innego, był Emmanuel Levinas (1984). Dokonał on radykalnego przekształcenia rozumienia podmiotu. Wskazał bowiem, że tożsamość konstytuuje się w etycznym spotkaniu z Innym. Dla Levinasa „twarz Innego” nie jest jedynie

obiektem poznania, lecz wezwaniem do odpowiedzialności, które poprzedza wszelką refleksję poznawczą. Tożsamość nie jest więc autonomicznie wytwarzana, lecz rodzi się w odpowiedzi na obecność Innego, w przestrzeni osobistych kontaktów z Innym, „w osobowym ruchu, w jakim pozostaję z Innym. „Odczytywanie siebie poprzez kontakt z Innym wymaga otworzenia oczu i duszy na to, co odmienne, na inność Innego, przez co odkrywam własną nieredukowalność” (Łukasik 2012: 76).

Podobny nacisk na relacyjność ma miejsce u Paula Ricoeura (1992), który rozwinął koncepcję tożsamości narracyjnej. Ja kształtuje się poprzez opowieści, które osoba tworzy o sobie, a które zawsze zawierają odniesienie do innych osób. Inny nie tylko współuczestniczy w konstruowaniu tych narracji, ale także stanowi warunek ich sensowności. Tożsamość jest zatem wynikiem nieustannego dialogu między Ja a Innymi, obecnymi w doświadczeniu i pamięci. Filary tożsamości w tym ujęciu dotyczą różnicy względem innych oraz identyfikacji z samym sobą. „Mamy tu zatem do czynienia z względnie stałym obrazem własnej osoby, czyli relatywnie trwałą relacją psychologiczną pomiędzy danym podmiotem społecznym a nim samym” (Frąckowiak 2003: 64). Tożsamość w ujęciu filozofa jest procesem interpretacyjnym, zakorzenionym w relacjach i dialogu.

Z kolei Jean-Paul Sartre (1998, 2007) ukazał Innego jako niezbędny, choć ambiwalentny element konstytuowania podmiotowości. Według tego francuskiego myśliciela wolność deleguje człowieka do działania, do ponoszenia odpowiedzialności za własne życie. W wolności dostrzega także innego człowieka. W ujęciu Sartre’a spojrzenie Innego uprzedmiotawia osobę i ujawnia jej istnienie jako bytu dla innych. To doświadczenie napięcia między wolnością a byciem postrzeganym odsłania relacyjny charakter tożsamości: Ja powstaje w konfrontacji z Innym, często w warunkach konfliktu. W tej koncepcji Inny jest potrzebny, aby osoba mogła się odnaleźć w świecie codziennych znaczeń. Inny jest tuż obok, za rogiem, a dzięki dialogowi można przynależeć do jego codziennego świata; co więcej, Inny może przynależeć do naszego świata. Jesteśmy niejako skazani na obecność drugiego człowieka obok nas. Według Sartre’a Inny nas definiuje, ujawnia nasze poglądy i refleksje, jest niezbędny dla naszego istnienia, jak i poznania samego siebie. Stąd nawiązywanie

i podtrzymywanie relacji z Innym należy do istoty bytu ludzkiego (Sartre 1998).

W naukach społecznych koncepcja Innego została rozwinięta w nurcie interakcjonizmu symbolicznego. George Herbert Mead (1975) wprowadził kluczowe rozróżnienie na *I* (Ja podmiotowe, impulsywne) oraz *Me* (Ja przedmiotowe, uprzedmiotowione, społeczne). Wskazał, że jaźń (tożsamość) wyłania się w procesie interakcji społecznych. Kluczowe znaczenie ma tutaj „uogólniony Inny” – zbiór norm, oczekiwań i perspektyw społecznych, które osoba internalizuje. Dzięki temu możliwe jest spojrzenie na siebie z perspektywy społecznej, co stanowi fundament refleksyjnej tożsamości.

Charles Horton Cooley wprowadził pojęcie „jaźni odzwierciedlonej” (*looking-glass self*), zgodnie z którym człowiek buduje obraz siebie na podstawie tego, jak wyobraża sobie, że jest postrzegany przez innych. Proces ten obejmuje trzy etapy: wyobrażenie sobie własnego wyglądu w oczach innych, interpretację ich reakcji oraz rozwój uczuć wobec samego siebie. Tożsamość jest więc efektem społecznego „odbicia” – dynamicznej gry percepcji i interpretacji (Kanasz 2015; Frąckowiak 2003). Zarówno Mead, jak i Cooley podkreślają, że Inny nie jest jedynie zewnętrznym obserwatorem, lecz aktywnym współtwórcą tożsamości. W tym sensie podmiot nie istnieje w izolacji, ale jest zawsze zakorzeniony w sieci relacji społecznych.

W konsekwencji Inny jako źródło tożsamości Ja to układ relacyjny, który zakłada prawo do odmiennego istnienia i odrębności. Inność nie może być redukowana i sprowadzana do tego, co moje, co własne (Łukasik 2012). Matka dzięki dziecku jako Innemu może lepiej rozumieć siebie, czy też odkrywać siebie, jak również otwierać się na to, co odmienne, inne. Aby mogło się to dokonać, muszą być spełnione określone warunki. Źródłem kształtowania tożsamości matki będzie Inny-dziecko, gdy będzie miała miejsce akceptacja dziecka, takim jakie ono jest, z jego ograniczeniami, wadami, zaletami i przeżyciami. Akceptująca matka to opiekunka wspierająca i towarzysząca dziecku w jego rozwoju, a to umożliwia wzajemne przenikanie się osobowości, odkrywanie własnej tożsamości dzięki Innemu, sprzyja temu, by bardziej stawać się człowiekiem, zarówno matce, jak i dziecku. Gdy ma miejsce uznanie wartości Innego, jego odmienności i autonomii, wówczas inność nie niszczy

tożsamości drugiego, ale jest dla niego konstytutywna, daje szansę poznania Innego i siebie.

Znaczenie relacyjności i dialogu w kształtowaniu tożsamości macierzyńskiej

Relacyjny charakter tożsamości znajduje rozwinięcie w koncepcji dialogiczności Michaiła Bachtina (1986) jako fundamentalnej zasady istnienia i komunikacji. Według niego każda wypowiedź jest odpowiedzią na inne wypowiedzi i jednocześnie antycypuje reakcję innych, budując relację. „Wypowiedź jest zawsze nasycona odgłosami dialogu” (Bachtin 1986: 392). W efekcie tożsamość ma charakter dialogowy – kształtuje się w przestrzeni wielogłosowości, w której różne perspektywy wchodzą ze sobą w interakcję.

Na gruncie psychologii koncepcja ta została rozwinięta w teorii dialogowego Ja przez Huberta Hermansa (2002). Zakłada ona, że Ja nie jest jednolite, lecz składa się z wielu „pozycji Ja”, które mogą ze sobą dialogować, współpracować lub pozostawać w konflikcie. Inny może być zarówno realną osobą, jak i uwewnętrznioną perspektywą, która staje się częścią struktury tożsamości. Teoria dialogowego Ja opisuje strukturę Ja za pomocą analogii między funkcjonowaniem w relacjach społecznych i wewnętrznym doświadczaniem siebie. Przyjmuje się tu, że kategoria dialogu jest podstawową zasadą opisu zarówno w odniesieniu do dynamiki zewnętrznych interakcji społecznych, jak i intrapsychicznych relacji wewnątrz Ja (Bąk 2009).

Wobec powyżej zaprezentowanych założeń, należy przyjąć, że dialogiczność wyraża dynamiczny i procesualny charakter tożsamości: nie jest ona stałym stanem, lecz nieustannym procesem negocjacji znaczeń między różnymi głosami – zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi.

W tej perspektywie jako szczególny przypadek tożsamości relacyjnej jawi się tożsamość macierzyńska, powstaje ona bowiem w wyniku intensywnej i wielowymiarowej relacji z dzieckiem oraz otoczeniem społecznym. Macierzyństwo można ujmować jednocześnie jako rolę społeczną oraz jako doświadczenie egzystencjalne, stanowiące jeden z najbardziej złożonych obszarów życia kobiety. Jako rola społeczna jest ono regulowane przez normy, wartości i instytucje, które definiują

oczekiwane zachowania i postawy matek. Jednocześnie jednak stanowi głęboką transformację egzystencjalną, wpływającą na sposób postrzegania siebie i relacji z innymi (Arendell 2000; Bakiera 2013).

Proces stawania się matką wiąże się z konwersją tożsamości, obejmującą zarówno scalanie nowych doświadczeń, jak i przekształcanie wcześniejszych ról. Relacja z dzieckiem jako Innym ma charakter szczególny – łączy bliskość z odrębnością, zależność z autonomią. W tym sensie macierzyństwo ujawnia intensywną formę relacyjności, w której tożsamość kształtuje się w dynamicznym napięciu między Ja a Innym.

W efekcie doświadczenie bycia matką wiąże się z przemianą dotychczasowej tożsamości, powiązaną z redefinicją celów życiowych i potrzeb, hierarchii wartości oraz sposobu nawiązywania i utrzymywania relacji. Często obejmuje ono zarówno poczucie spełnienia i sensu, jak i napięcia związane z utratą autonomii czy koniecznością pogodzenia różnych ról (Błasiak, Żurek 2025).

Modele macierzyństwa ulegają historycznym i kulturowym transformacjom. Tradycyjny model opiera się na założeniu, że rola matki jest naturalna dla tożsamości kobiety, często powiązana z poświęceniem, opieką i podporządkowaniem potrzebom dziecka oraz rodziny i rezygnacją z innych form samorealizacji. Macierzyństwo w tym ujęciu jest przedstawiane raczej jako oczywiste powołanie i kluczowy element kobiecej wartości. Współczesne ujęcia są bardziej zróżnicowane i podkreślają pluralizm doświadczeń macierzyństwa, dopuszczając różnorodność stylów życia i wyborów kobiet. Uwzględniają one możliwość łączenia macierzyństwa z karierą zawodową, różne style wychowawcze oraz indywidualne wybory kobiet (Błasiak, Żurek 2025).

Spółeczne oczekiwania wobec matek stanowią istotny czynnik wpływający na konstruowanie ich tożsamości. Normy kulturowe określają, jaka powinna być „dobra matka”. Z jednej strony wskazują, że zaangażowana i odpowiedzialna, a z drugiej także aktywna zawodowo i samorealizująca się. Oczekiwania te są często sprzeczne i trudne do pogodzenia, co prowadzi do napięć i frustracji. Matki funkcjonują pod stałą presją będącą wynikiem oceny, zarówno bezpośredniej ze strony rodziny, instytucji, jak i pośredniej ze strony mediów czy dyskursu publicznego. Internalizacja tych norm sprawia, że Inny staje się częścią wewnętrznego dialogu tożsamościowego.

W rezultacie tożsamość macierzyńska kształtuje się w polu napięć między indywidualnym doświadczeniem a społecznymi oczekiwaniami, między autonomią a relacyjnością, między różnymi narracjami propagującymi odmienne wizje i sposoby realizacji macierzyństwa. Współcześnie kobiety coraz częściej negocjują własne rozumienie macierzyństwa, zamiast bezwarunkowo przyjmować narzucone wzorce (Błasiak, Żurek 2025).

Tożsamość macierzyńska to proces dynamiczny i wielowymiarowy, kształtowany w relacjach z różnymi formami *Innego*: dzieckiem, mężem/partnerem, społeczeństwem. Analiza tej tożsamości z perspektywy relacyjnej i dialogicznej pozwala uchwycić jej złożoność oraz zmienność w czasie.

Tożsamość macierzyńska a biograficzne uczenie się w perspektywie dziecka jako *Innego*

W kontekście społeczno-kulturowym rodzina jest miejscem uczenia się z biografii własnej, jak i *Innych*. Dlatego dziecko może być postrzegane jako *Inny*, którego obecność staje się ważnym punktem odniesienia dla konstruowania tożsamości matki. Wówczas macierzyństwo nie jest tylko i wyłącznie pełnieniem określonej roli społecznej, lecz procesem ciągłego redefiniowania siebie w relacji z dzieckiem. Takie ujęcie pozostaje spójne z koncepcją biograficznego uczenia się Petera Alheita (2015), według której człowiek nabywa wiedzę o sobie i świecie poprzez interpretację własnych doświadczeń życiowych oraz ich włączanie do narracji biograficznej.

„Uczenie się od *Innych* jest niewątpliwie zjawiskiem powszechnym, uniwersalnym, bezpośrednio doświadczanym, obecnym w codzienności każdego człowieka jako istoty społecznej. Zjawiskiem tak codziennym, jak codzienna jest obecność *Innego* w naszym życiu. Szczególnie jednak to uczenie się dotyczy uczenia się z doświadczeń (w sytuacji współdoświadczania)” (Dubas 2011: 11). Narodziny i wychowywanie dziecka mogą być dla matki doświadczeniem przełomowym – współdoświadczaniem inicjującym refleksję nad dotychczasową biografią – prowadzącym do rekonstruowania tożsamości. Dziecko jako *Inny* jest nie tylko podmiotem opieki i troski, ale również ważnym elementem biograficznego uczenia się

matki, wpływającym na sposób, w jaki rozumie ona samą siebie, swoje miejsce w świecie.

Biograficzne uczenie się Alheit (2015) ujmował jako proces (trans)formacji struktur doświadczenia, wiedzy i działania, który zachodzi w perspektywie całej historii życia człowieka. Oznacza to, że nowe doświadczenia nie są jedynie gromadzone, lecz podlegają refleksji, są reinterpretowane i zmieniają sposób, w jaki człowiek rozumie siebie oraz otaczającą rzeczywistość. Głównym pojęciem teorii Alheita (2015) jest biograficzność, która oznacza zdolność człowieka do wykorzystywania własnych doświadczeń życiowych jako potencjału dla dalszego rozwoju. Dzięki biograficzności osoba potrafi nadawać znaczenie przeżywanym wydarzeniom, łączyć je z wcześniejszymi doświadczeniami i wypracowywać nowe sposoby działania. Biografia staje się tutaj narzędziem uczenia się. Według autora „biografia nie tylko kształtuje się poprzez uczenie się, to również biografia zwrotnie, refleksyjnie wpływa na procesy uczenia się” (Alheit 2015: 30). Dlatego biograficzne uczenie się, zdaniem Alheita (2015), można analizować w trzech kluczowych wymiarach: temporalności, bo każde doświadczenie jest interpretowane w odniesieniu do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości; kontekstualności, gdyż uczenie się jest zakorzenione w określonych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych i historycznych oraz refleksyjności, która dotyczy uczenia się jako procesu tworzenia doświadczeń i konstrukcji znaczeń, co umożliwia modyfikację tożsamości oraz działania danej osoby.

W stosunku do macierzyństwa koncepcja ta wskazuje, że narodziny i wychowywanie dziecka można traktować jako szczególnie intensywny proces biograficznego uczenia się. Dziecko jako *In ny* w tym ujęciu staje się swoistym impulsem do refleksji nad sobą, własnymi wartościami i rolami społecznymi. Matka konfrontuje wcześniejsze wyobrażenia o sobie z nowymi doświadczeniami, co prowadzi do przebudowy jej narracji biograficznej i tożsamości. Z perspektywy Petera Alheita (2015) macierzyństwo można więc rozumieć jako jedno z kluczowych doświadczeń transformacyjnych, uruchamiających proces uczenia się poprzez biografię. Transformacje tożsamości, które towarzyszą przejściu do rodzicielstwa, zdaniem Mieczysława Płopy (2011: 20–21), są dalekosiężne. Od momentu, kiedy dziecko urodziło się, od rodziców wymaga się, aby podejmowali ważne decyzje o tym, jak zamierzają wypełniać rodzicielskie obowiązki, co ma znaczenie

dla ich tożsamości. Te decyzje nie są łatwe, dlatego są potencjalnym doświadczeniem dystresu, ale i pozytywnych doznań. Dziecko wnosi poczucie treści, celu, spełnienia, zaangażowania, podnosi wartość życia rodzica.

Zakończenie

Dokonane analizy pozwalają stwierdzić, że dziecko jako Inny stanowi jeden z ważnych punktów odniesienia w procesie konstruowania i rekonstruowania tożsamości matki. Relacja macierzyńska nie jest jedynie przestrzenią opieki i realizacji społecznie określonych ról, lecz także obszarem intensywnych doświadczeń biograficznych. Pośród tych doświadczeń matka nieustannie negocjuje znaczenia dotyczące siebie, własnej podmiotowości oraz miejsca w świecie społecznym. Spotkanie z dzieckiem jako odrębną, autonomiczną osobą uruchamia procesy refleksyjności, reinterpretacji wcześniejszych doświadczeń i redefinicji dotychczasowych narracji biograficznych. Ponadto perspektywa biograficznego uczenia się ukazuje macierzyństwo jako dynamiczny proces przeobrażeń, dzięki którym dochodzi do przekształcania posiadanej wiedzy o sobie i rzeczywistości. Dziecko staje się nie tylko adresatem oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych, lecz również współtwórcą doświadczeń rozwojowych i autokreacyjnych matki. To właśnie w codziennych momentach i interakcjach, sytuacjach niepewności, ale także bliskości i wzajemności ujawniają się mechanizmy uczenia się, które wpływają na rozwój osobisty oraz kształtowanie tożsamości kobiet.

W wielu przypadkach historie biograficznego uczenia się matek pozostają niewidoczne dla nich samych, ale także trudno je dostrzec w dyskursach społecznych i naukowych. Narracje te są często redukowane do normatywnych wyobrażeń o „dobrym macierzyństwie”, co utrudnia dostrzeżenie indywidualnych doświadczeń, codziennych dylematów i wątpliwości wynikających z realizacji roli matki, życiowych porażek i sukcesów. Tymczasem właśnie te nieoczywiste i nierzadko przemilczane obrazy codzienności stanowią cenne źródło wiedzy o sposobach konstruowania kobiecej tożsamości, o procesie stawania się matką. Każde macierzyństwo jest inne, jak różne są kobiety, ich historie oraz warunki życia.

Tożsamość matki nie jest stanem osiągniętym raz na zawsze, lecz indywidualnym procesem nieustannie kształtowanym w dialogicznej relacji z dzieckiem, które jest nie tylko uczestnikiem rodzinnej codzienności, ale również znaczącym Innym. Wydaje się zatem zasadne rozwijanie badań nad biograficznymi doświadczeniami matek, szczególnie z uwzględnieniem narracji marginalizowanych i rzadko reprezentowanych w przestrzeni społecznej. Daje to bowiem szansę, by nie tylko lepiej zrozumieć procesy tożsamościowe związane z macierzyństwem, ale również ujawnić rozwojowy potencjał doświadczeń codzienności, które odgrywają fundamentalną rolę w przebiegu ludzkiego życia.

Bibliografia

- Alheit P. (2015). *Teoria biografii jako fundament pojęciowy uczenia się przez całe życie*, przeł. A. Nizińska, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja: Kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej”, t. 18, nr 4(72), s. 23–35.
- Arendell T. (2000). *Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship*, „Journal of Marriage and Family”, t. 62, nr 4, s. 1192–1207.
- Bachtin M. (1986). *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bakiera L. (2013). *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*, Warszawa: Difin S.A.
- Bąk W. (2009). *Wielość Ja w ujęciu poznawczym i dialogowym. Próba integracji podejść*, „Przegląd Psychologiczny”, t. 52, nr 1, s. 53–68.
- Błasiak A., Żurek M. (2025). *(Od)cienie macierzyństwa w zmieniającej się rzeczywistości. Między oczekiwaniami i przystosowaniem*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie.
- Dubas E. (2011). „Uczenie się z biografii Innych” – wprowadzenie, [w:] E. Dubas, W. Świtalski (red.), *Uczenie się z biografii Innych*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 5–11.
- Frąckowiak M. (2003). *Rola rodzinne, zawodowe i konsumenckie jako czynnik konstruowania tożsamości kobiet i mężczyzn w warunkach „różnorodności teraźniejszości”*. Blaski i cienie życia rodzinnego, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 15, s. 63–83.
- Hermans H.J.M. (2002). *The Dialogical Self as a Society of Mind*, „Theory and Psychology”, t. 12, nr 2, s. 147–160.
- Kanasz T. (2015). *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Kwiatkowska H. (2005). *Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Levinas E. (1984). *Filozoficzne określenie idei kultury. Dane etnograficzne*, przeł. B. Skarga, „Studia Filozoficzne”, nr 9(226), s. 25–34.
- Mead G.H. (1975). *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, przeł. Z. Wolińska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Łukasik B. (2012). *Źródłowe podstawy tożsamości – Inny źródłem tożsamości nauczyciela*, „Prace Naukowe AJD. Pedagogika”, t. 21, s. 71–77.
- Plopa M. (2011). *Rodzicielstwo jako wyzwanie dla małżeństwa. Perspektywa teorii systemowej*, [w:] H. Liberska, A. Malina (red.), *Wybrane problemy współczesnych małżeństw i rodzin*, Warszawa: Difin S.A., s. 15–41.
- Ricoeur P. (1992). *Filozofia osoby*, przeł. M. Frankiewicz, Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Sartre J.-P. (1998). *Egzystencjalizm jest humanizmem*, przeł. J. Krajewski, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”.
- Sartre J.-P. (2007). *Byt i nicłość. Zarys ontologii fenomenologicznej*, przeł. J. Kiełbasa i in., Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.

Adres do korespondencji:

Dr hab. Anna Błasiak, prof. UIK
 Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
 Instytut Nauk o Wychowaniu
 e-mail: anna.blasiak@ignatianum.edu.pl